

च्याफ्टड गर्दै पर्यटक

नेपाली अर्थतन्त्रमा पर्यटनलाई प्रमुख सम्वाहकको रूपमा लिने गरिएको छ ।

द्विमेकी मुलुकहरू ठूलो जनसङ्ख्या र उच्च आर्थिक वृद्धिबाट सिर्जित अवसरबाट लाभ प्राप्त गरी नेपालमा पर्यटन आगमन द्रुततररूपमा वृद्धि हुने राम्रो सम्भावना रहेको छ । यसबाट उच्च रोजारी सिर्जना राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको प्रमुख आधार सिर्जना गर्दछ । जसका लागि पर्यटकीय गन्तव्यहरूको विविधीकरण गर्दै पर्यटकीय गन्तव्यहरूको पहिचान र पूर्वाधारहरूको विकास गरी रोजगारीको अवसरका वृद्धि गरेर गरिबी न्यूनीकरण गर्दै जनताको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिन्छ ।

पर्यटन विकासमा पर्यटन उपज र क्रियाकलापको अपेक्षित विकास र विविधरण हुन नसक्नु, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पर्यटन प्रवर्द्धन अपेक्षित रूपमा गर्न नसकिनु, पर्यटन पूर्वाधारको कमी हुनु, धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण संवर्द्धन र पर्यटन विकासमा निजी क्षेत्रलाई पर्याप्त सहभागी गराउन नसक्नु, पर्यटन क्षेत्रको विकासमा उद्यमशीलता विकासलाई जोड्न नसकिनु, पर्यटन क्षेत्रबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण हुन नसक्नु र पर्यटकीय गतिविधि प्रविधिमेत्री नहुनु यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू हुन् ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०७८/०७९ अनुसार कुल पर्यटक आगमन संख्याको आधारमा सन् २०२१ मा सबैभन्दा बढी पर्यटक आउने ५ मुलुकमा क्रमशः भारत ४२.८३ प्रतिशत, संयुक्त राज्य अमेरिका १५.१३ प्रतिशत, बेलायत ५.७५ प्रतिशत, चीन ४.१० प्रतिशत र वंगलादेश ३.३४ प्रतिशत रहेका छन् । यी पाँच मुलुकबाट आएका पर्यटकको संख्या कुल पर्यटकको ७१ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल भ्रमण गर्ने पर्यटकमा भारतीय पर्यटकको संख्या सबैभन्दा बढी रहेको छ । सन् २०२१ मा नेपाल आउने पर्यटकको औसत बसाइ १५.५ दिन र प्रतिदिन खर्च ४८ अमेरिकी डलर रहेको छ । यस्तो खर्च सन् २०२० को

तुलनामा २६.१ प्रतिशत न्यून हो ।

सङ्घीय संरचना अनुरूप तीन तहका सरकारबाट पर्यटन क्षेत्रमा उत्साहजनक काम गर्ने वातावरण तयार गर्दै भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त साँस्कृतिक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण सम्पन्न गरेर थप पर्यटकीय गन्तव्यहरूको पहिचान गर्नु पर्दछ । नेपाल भित्रिने अधिकांश पर्यटकहरूले विमानस्थलको प्रयोग गर्ने पाइएकोले अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलहरूको पूर्वाधार निर्माणले गर्तिलिनु पर्दछ । प्राकृतिक सुन्दरता, साँस्कृतिक विविधता, अनन्त शान्तिआभाष, आध्यात्मिकता, प्राचीन ज्ञान र दर्शनको उद्गमस्थल, जैविक विविधता लगायतका पर्यटकीय गन्तव्य र उपजहरूका कारण पर्यटन केन्द्र बन्ने प्रबल सम्भावनाले समृद्धिको प्रमुख सम्वाहकको रूपमा पर्यटन क्षेत्रलाई स्थापित गरी अधिकतम लाभ लिन सकिन्छ ।

५.२.५. वैदेशिक रोजगार

वर्तमान विश्वव्यापिकरणको युगमा वैदेशिक रोजगार आर्थिक विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रूपमा स्थापित भएको छ । खास गरी मुलुकमा रहेको बेरोजगार एवम् अनुत्पादक श्रम शक्तिलाई उनीहरूको योग्यता, सिप तथा दक्षता अनुरूप अन्य विभिन्न मुलुकमा रोजगारीका लागि पठाई उनीहरूमार्फत वैदेशिक आय (विप्रेषण), सीप, प्रविधि र अनुभव स्वदेशमा गिइन्छ । वैदेशिक रोजगारीले विशेषगरी नेपाल जस्ता विकासोन्मुख राष्ट्रहरूको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पारेको पाइन्छ । नेपालको अर्थव्यवस्थामा वैदेशिक रोजगारीको योगदान उल्लेखनीय रहेको छ । विगतको द्वन्दको समयमा अर्थतन्त्रका आन्तरिक पक्षहरू कृषि, उद्योग, व्यापार लगायतका क्षेत्रहरूमा नकारात्मक असर परेको अवस्थामा समेत वैदेशिक रोजगारीले निरन्तर टेवा पुऱ्याईरहेको देखिन्छ ।

वैदेशिक रोजगारी नेपालका लागि रहर होइन बाध्यता रहेको छ । देशमा आर्थिक, सामाजिक तथा औद्योगिक क्षेत्रमा आशातीत रूपमा विकास हुन नसक्दा ठुलो सङ्ख्यामा युवा शक्ति वैदेशिक रोजगारीमा जानु पर्ने बाध्यता रहेको छ । चालु पन्ध्रौं योजना अनुसार नेपालमा प्रत्येक वर्ष करिब पाँच लाख थप जनशक्ति श्रम बजारमा प्रवेश गर्ने तर आन्तरिक श्रम बजारको प्रशोचन क्षमता न्यून हुँदा अतिरिक्त श्रमशक्ति वैदेशिक रोजगारीमा जानेको गरेको पाइन्छ ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०७८/७९ का अनुसार नेपालले संस्थागत रूपमा ११० देशलाई वैदेशिक रोजगारीका लागि खुला गरेको छ भने व्यक्तिगत रूपमा श्रम स्वीकृतिमा १७८ मुलुकमा नेपाली कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् । २०७८ फागुनसम्म वैदेशिक रोजगारीमा जान नयाँ तथा पुनः श्रम स्वीकृति लिनेको सङ्ख्या ५६ लाख ६५ हजार २ सय २६ पुगेको छ जसमध्ये पुरुषको संख्या ५३ लाख ४८ हजार ८ सय १४ रहेको छ भने महिलाको संख्या ३ लाख १६ हजार ४ सय १२ रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ को फागुनसम्म थप ४ लाख १२ हजार ७ सय ८७ जनाले वैदेशिक

रोजगारीमा जान नयाँ तथा पुनः श्रम स्वीकृति लिएका छन् । वैदेशिक रोजगारीको मुख्य गन्तव्यको रूपमा रहेका मलेसिया, कलार, साउदी अरब र यूएईमा मात्र वैदेशिक रोजगारीमा गएका नेपालीमध्ये करिब ९० प्रतिशत कामदार कार्यरत छन् ।

नेपालमा वैदेशिक रोजगारीका माध्यमबाट विशेषतः गरिबी निवारणमा उल्लेखनीय भूमिका खेलेकोले सरकारी स्तरबाटै यसको प्रवर्द्धन गरिए पनि यो विकासको दिर्घकालिन स्रोत होइन । मुलुकभित्रै कृषि क्षेत्रको आधुनिककरण एवम् व्यवसायिकरण, उद्योग क्षेत्रको विकास र विस्तार तथा विविध स्वरोजगारीका अवसर सिर्जनामार्फत बाध्यात्मक वैदेशिक रोजगारीको अन्त्य गरी दक्ष एवम् सीपयुक्त जनशक्तिलाई मात्र वैदेशिक रोजगारीमा परिचालन गर्दै वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित, मर्यादित र व्यवस्थित गरेमा नेपालले आर्थिक विकासमा वैदेशिक रोजगारीबाट अधिकतम लाभ लिन सकिन्छ ।

५.३. आ.व. २०७९/८० को बजेट

आ.व. २०७९/८० को बजेट नेपाल सरकारका अर्थमन्त्री श्री जनार्दन शर्मा “प्रभाकर” ले २०७९ जेठ १५ मा संसदको संयुक्त बैठकमा पेश गर्नु भएको बजेट निम्नानुसार छ ।
कुल बजेट : १७ खर्ब ९३ अर्ब ८३ करोड ।

प्रदेशमा जम्मा : १ खर्ब ३ अर्ब १७ करोड २५ लाख

प्रदेश तथा स्थानीय तह : ४ खर्ब २९ अर्ब ८३ करोड (२४ प्रतिशत)

चालू : ७ खर्ब ५३ अर्ब ४० करोड (४२ प्रतिशत)

पूँजीगत : ३ खर्ब ८० अर्ब ३८ करोड (२१.२ प्रतिशत)

वित्तीय व्यवस्थापन : २ खर्ब ३० अर्ब २२ करोड (१२.८ प्रतिशत)

स्रोततर्फः

राजश्व सहित अन्य आम्दानी : १२ खर्ब ४० अर्ब ११ करोड ।

बैदेशिक अनुदान : ५५ अर्ब ४६ करोड

बैदेशिक ऋण : २ खर्ब ४२ अर्ब २६ करोड

आन्तरिक ऋण : २ खर्ब ५६ अर्ब

दिगो विकास लक्ष्य सङ्केतका आधारमा विनियोजित रकम

सांकेतिकरण नगरिएको	२६.९ प्रतिशत
गरिबीको अन्त्य	९.५१ प्रतिशत
शून्य भोकमरी	४.४७ प्रतिशत
स्वस्थ जीवन	५.९ प्रतिशत
गुणस्तरीय शिक्षा	१०.९२ प्रतिशत
लैङ्गिक समानता	०.०३ प्रतिशत
दिगो सफा पानी तथा सरसफाई सेवा	१.५२ प्रतिशत
आधुनिक उर्जामा पहुँच	४.१२ प्रतिशत

समावेशी आर्थिक वृद्धि तथा मर्यादित काम	२.३२ प्रतिशत
उद्योग, नवीन खोज र पूर्वाधार	१२.१७ प्रतिशत
असमानता न्यूनिकरण	५.९ प्रतिशत
दिगो सहर र वस्तीहरू	६.८८ प्रतिशत
जलवायु परिवर्तन अनुकूलन	०.०९ प्रतिशत
भूसतह स्रोतको उपयोग	०.६५ प्रतिशत
शान्तिपूर्ण, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	७.४८ प्रतिशत
दिगो विकासका लागि साभेदारी	०.३३ प्रतिशत

बजेटका प्राथमिकताहरू

- (क) कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण,
- (ख) सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्यमा उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, रोजगारी सिर्जना र गरिबी निवारण,
- (ग) जनप्रवर्तनमा आधारित स्थानीय आर्थिक विकास,
- (घ) मानव संशाधान विकास,
- (ङ) पूर्वाधार विकास र पुँजी निर्माण,
- (च) जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण लाइन विस्तार र ग्रामीण विद्युतीकरण,
- (छ) औद्योगिक विकास, लगानी प्रवर्द्धन र पर्यटन क्षेत्रमा पुनरुत्थान,
- (ज) वातावरण संरक्षण, विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनका जोखिम न्यूनीकरण,
- (झ) प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा र सुधासन प्रवर्द्धन तथा आवेदिक निर्वाचन
- (ञ) वैज्ञानिक अनुसन्धान र विकास ।

बजेटका मुख्य मुख्य विशेषताहरू

- किसानको आत्मसम्मान र गौरव वृद्धि गर्न किसानसँग सरकार कार्यक्रम अन्तर्गत योगदानमा आधारित किसान पेन्सन योजना सुरुवात गर्न किसान हित कोषको सुरुवात गरिने,
- आर्थिक वर्ष २०७९/८९ मा ८ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिको लक्ष्य लिएको छ भने आ.व. २०७८/७९ को मुद्रास्फीती भने ७ प्रतिशतमा सीमित राख्ने लक्ष्य लिएको,
- वार्षिक ८ लाख नेपालीलाई गरिबको रेखाबाट माथि ल्याउने,
- आगामी ५ वर्ष भित्रमा नेपालको वैदेशिक व्यापार घाटालाई सन्तुलनमा ल्याउने,
- कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण र रोजगारी वृद्धि: निरपेक्ष गरिबीको अन्त्य र आर्थिक वृद्धि
- आफ्नै उत्पादन आफ्नै उपयोग सञ्चालन, मेक इन नेपाल मेड इन नेपाल
- एक स्थानीय तह एक विशिष्ट उत्पादन
- आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन

आ.व. २०७८/७९ को बजेटको उद्देश्य

उद्देश्यहरू

- (क) उत्पादनमा आधारित अर्थतन्त्रको निर्माण गरी उच्च र दिगो आर्थिक बृद्धि हासिल गर्ने,
- (ख) उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधन, श्रम शक्ति, पूँजी र प्रविधिको एकीकृत परिचालनबाट रोजगारी सिर्जना र गरिबी निवारण गर्ने,
- (ग) वित्तीय अनुशासन कायम गर्ने र मुद्रास्फीर्तिलाई वाञ्छित सीमाभित्र राखी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्ने,
- (घ) प्रदेश र स्थानीय तहमा साधन र स्रोतको हस्तान्तरण गरी संघीयतालाई समृद्धिको सम्बाहकको रूपमा स्थापित गर्ने,
- (ङ) आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणमार्फत सन्तुलित, समावेशी, आत्मनिर्भर एवं समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रको आधार निर्माण गर्ने,

नेपालको सामाजिक जीवन तथा संस्कृति

६.१ नेपालको सामाजिक जीवन

केही नेपाली मुहारहरू

क्षेत्रफलको हिसाबले नेपाल विश्वको मध्यम आकारको मुलुक मानिन्छ। यद्यपि नेपाल विविधताले भरिपूर्ण छ। नेपालमा भौगोलिक, जातीय, भाषिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक विविधता स्पष्ट देख्न पाइन्छ। यसर्थ, नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक, धार्मिक र सांस्कृतिक देश हो। क्षेत्री, ब्राह्मण, मगर, थारू, तामाङ, नेवार, मुसलमान, कामी, यादव, राई, गुरुङजस्ता जनसङ्ख्याको आकारका हिसाबले ठुला जनजातिलगायतका १२५ जातजातिका मानिसहरू यहाँ बस्छन्। यिनीहरूको मातृभाषाको रूपमा

आआफ्नै भाषा छन् । यहाँ १० ओटा धर्म मान्ने मानिसहरू बस्छन् । हिन्दु धर्म मान्ने मानिसहरू शिव, दुर्गा आदिको पूजा गर्छन् । बूद्ध धर्मका अनुयायीहरूले भगवान बुद्धलाई पूजा गर्छन् । इस्लाम धर्म मान्नेहरूले ईश्वरलाई अल्लाह भन्दछन् । इसाई धर्म मान्नेहरू चर्चमा गएर क्राइस्टको प्रार्थना गर्दछन् । किरात धर्म मान्नेहरू पारुहाङ र सुङनीमा (सुम्निमा) लाई मान्दछन् । नेपाल संस्कृतिमा धनी राष्ट्र हो । बहुभाषी, बहुजाति र बहुधर्मका मानिसका आआफ्नै भेषभूषा र संस्कृति छन् । व्यक्तिबाट परिवार, परिवारबाट समाज र समाजबाट राष्ट्र बनेको हुन्छ । समाजभित्र विभिन्न धर्म, पेसा, जातजाति, संस्कृति, भाषाभाषी, भेषभूषा, खानपान, रहनसहन, चाडपर्व, उत्सव आदि भएका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यसैअनुरूप समाजमा विभिन्न गतिविधि हुने गर्दछ । समाजमा हुने विभिन्न राजनीतिक, धार्मिक, आर्थिक, सांस्कृतिक गतिविधिदेखि लिएर ज्ञान-विज्ञान, साहित्य, कला, मनोरञ्जन आदि जस्ता सम्पूर्ण गतिविधि राष्ट्रलाई पहिचान गराउने तत्वहरू हुन् ।

६.१.१ जातिगत विविधता

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा प्राप्त भए पनि नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिका मानिसहरूको जातिगत जनसङ्ख्या विवरण प्राप्त नभएकोले राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को जातिगत जनसङ्ख्या विवरण नै यहाँ राखिएको छ ।

तालिका नं. ६.१

जातिगत जनसङ्ख्या विवरण (राष्ट्रिय जनगणना २०६८)

क्र.सं.	जातजातिहरू	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
१	क्षेत्री	४३९८०५३	१६.६००
२	ब्राह्मण-पहाडी	३२२६९०३	१२.१८०
३	मगर	१८८७७३३	७.१२५
४	थारू	१७३७४७०	६.५५८
५	तामाङ	१५३९८३०	५.८१२
६	नेवार	१३२१९३३	४.९८९
७	मुसलमान	११६४२५५	४.३९४
८	कामी	१२५८५५४	४.७५०
९	यादव	१०५४४५८	३.९८०
१०	राई	६२०००४	२.३४०

११	गुरुड	५२२६४१	१.९७३
१२	दमाइँ/ढोली	४७२८६२	१.७८५
१३	लिम्बू	३८७३००	१.४६२
१४	ठकुरी	४२५६२३	१.६०६
१५	सार्की	३७४८१६	१.४१५
१६	तेली	३६९६८८	१.३९५
१७	चमार/हरिजन/राम	३३५८९३	१.२६८
१८	कोइरी/कुशवाहा	३०६३९३	१.१५६
१९	कुर्मी	२३११२९	०.८७२
२०	सन्यासी/दशनामी	२२७८२२	०.८६०
२१	धानुक	२१९८०८	०.८३०
२२	मुसहर	२३४४९०	०.८८५
२३	दुसाध/पासवान/पासी	२०८९१०	०.७८८
२४	शेर्पा	११२९४६	०.४२६
२५	सोनार	६४३३५	०.२४३
२६	केवट	१५३७७२	०.५८०
२७	ब्राह्मण-तराई	१३४१०६	०.५०६
२८	कथवनीया	१३८६३७	०.५२३
२९	घर्ती/भुजेल	११८६५०	०.४४८
३०	मल्लाह	१७३२६१	०.६५४
३१	कलवार	१२८२३२	०.४८४
३२	कुमाल	१२११९६	०.४५७
३३	हजाम/ठाकुर	११७७५८	०.४४४
३४	कानू	१२५१८४	०.४७२

३५	राजवंशी	११५२४२	०.४३५
३६	सुनुवार	५५७१२	०.२१०
३७	सुठी	९३११५	०.३५१
३८	लोहार	१०१४२१	०.३८३
३९	तत्मा/तत्वा	१०४८६५	०.३९६
४०	खत्वे	१००९२१	०.३८१
४१	धोवी	१०९०७९	०.४१२
४२	माझी	८३७२७	०.३१६
४३	नुनिया	७०५४०	०.२६६
४४	कम्हार	६२३९९	०.२३५
४५	दनुवार	८४११५	०.३१७
४६	चेपाड/प्रजा	६८३९९	०.२५८
४७	हलुवाई	८३८६९	०.३१७
४८	राजपुत	४१९७२	०.१५८
४९	कायस्थ	४४३०४	०.१६७
५०	बढई	२८९३२	०.१०९
५१	मारवाडी	५१४४३	०.१९४
५२	सन्थाल/सतार	५१७३५	०.१९५
५३	धागर/भागण्ड	३७४२४	०.१४१
५४	बाँतर	५५१०४	०.२०८
५५	बरई	८०५९७	०.३०४
५६	कहर	५३१५९	०.२०१
५७	गनगाई	३६९८८	०.१४०
५८	लोध	३२८३७	०.१२५

५९	राजभर	९५४२	०.०३६
६०	थामी	२८६७१	०.१०८
६१	धिमाल	२६२९८	०.०९९
६२	भोटे	१३३९७	०.०५१
६३	बिन	७५१९५	०.२८४
६४	भेडियार/गडेरी	२६३७५	०.१००
६५	नुराड	२७८	०.००१
६६	याक्खा	२४३३६	०.०९२
६७	दराई	१६७८९	०.०६३
६८	ताजपुरिया	१९२१३	०.०७३
६९	थकाली	१३२१५	०.०५०
७०	चिडिमार	१२५४	०.००५
७१	पहरी	१३६१५	०.०५१
७२	माली	१४९९५	०.०५७
७३	बड्गाली	२६५८२	०.१००
७४	छन्त्याल	११८१०	०.०४५
७५	डोम	१३२६८	०.०५०
७६	कमर	१७८७	०.००६
७७	बोटे	१०३९७	०.०३९
७८	ब्रम्हु/ बरामो	८१४०	०.०३१
७९	गाइने	६७९१	०.०२६
८०	जिरेल	५७७४	०.०२२
८१	दुरा	५३९४	०.०२०
८२	बादी	३८६०३	०.१४६

८३	मेचे	४८६७	०.०१८
८४	लेप्चा	३४४५	०.०१३
८५	हलखोर	४००३	०.०१५
८६	पन्जावी/सिख	७१७६	०.०२७
८७	किसान	१७३९	०.००७
८८	राजी	४२३५	०.०१६
८९	व्यासी/सौका	३८९५	०.०१५
९०	हायू	२९२५	०.०११
९१	कोचे	१६३५	०.००६
९२	धुनिया	१४८४६	०.०५६
९३	वालुङ	१२४९	०.००५
९४	मुन्डा	२३५०	०.००७
९५	राउटे	६१८	०.००२
९६	ट्योल्मो	१०७५२	०.०४१
९७	पथरकट्टा/कुशवाडिया	३१८२	०.०१२
९८	कुसुन्डा	२७३	०.००१
९९	लहोमी	१६१४	०.००६
१००	कलार	१०७७	०.००४
१०१	नटुवा	३०६३	०.०१२
१०२	ढाँडी	१९८२	०.००७
१०३	धन्कार/धरिकार	२६८१	०.०१०
१०४	कुलुङ	२८६१३	०.१०८
१०५	घले	२२८८१	०.०८६
१०६	खबास	१८५१३	०.०७०

१०७	राजधोव	१३४२२	०.०५१
१०८	कोरी	१२२७६	०.०४६
१०९	नाछिरिड	७१५४	०.०२७
११०	याम्फू	६९३३	०.०२६
१११	चाम्लिड	६६६८	०.०२५
११२	आठपहरिया	५९७७	०.०२३
११३	सरवरिया	४९०६	०.०१९
११४	बान्तवा	४६०४	०.०१८
११५	डोल्पो	४१०७	०.०१६
११६	अमात	३८३०	०.०१४
११७	थुलुड	३५३५	०.०१३
११८	मेवाहाड वाला	३१००	०.०१२
११९	बाहिड	३०९६	०.०१२
१२०	ल्होपा	२६२४	०.०१०
१२१	देव	२१४७	०.००८
१२२	साडपाड	१६८१	०.००६
१२३	खालिड	१५७१	०.००६
१२४	तोप्केगोला	१५२३	०.००६
१२५	लोहारुड	११५३	०.००४
१२६	अन्य दलितहरू	१५५३५४	०.५८६
१२७	अन्य जनजातिहरू	१२२८	०.००५
१२८	अन्य तराईबासीहरू	१०३८११	०.३९२
१२९	पहिचान नभएका अन्य	१५२७७	०.०५८
१३०	विदेशी	६६५१	०.०२५
	जम्मा	२,६४,९४,५०४	१००

६.१.२ नेपालका सूचीकृत आदिवासी जनजातिहरू

नेपालमा आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक दृष्टिले पिछ्छडिएका जाति जनजातिहरूको उत्थान गर्ने उद्देश्यले वि.स. २०५४ असारमा राष्ट्रिय जनजाति विकास समिति गठन गरिएको छ। साभा भूगोल, साभा भाषा तथा आफ्नै प्रकारको धर्म, संस्कृति मूल्य मान्यतासहितको विशिष्ट पहिचान बोकेका आदिवासी जनजातिहरूको सङ्ख्या निकै ठुलो रहेको छ। आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५९ ले ५९ आदिवासी जनजातिहरूको पहिचान गरी तिनलाई कानुनी मान्यता प्रदान गरेको छ।

तालिका नं. ६.२

नेपालका सूचीकृत आदिवासी जनजाति

सूचीकृत आ.ज.वर्गीकरण आधारमा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार

क्र.सं.	क. लोपोन्मुख समूह	सङ्ख्या			
		आदिवासी जनजाति	(%)	मातृ भाषा	(%)
१	कुसुन्डा	२७३	०.०	२८	०.०
२	बनकरिया	-	०.०	६९	०.०
३	राउटे	६१८	०.०	४६१	०.०
४	सुरेल	-	०.०	२८७	०.०
५	हायु	२,९२५	०.०	१,५२०	०.०
६	राजी	४,२३५	०.०	३,७५८	०.०
७	किसान	१,७३९	०.०	१,१७८	०.०
८	लेप्चा	३,४४५	०.०	७,४९९	०.०
९	मेचे	४,८६७	०.०	४,३७५	०.०
१०	कुशबाडिया	३,१८२	०.०	-	०.०
	जम्मा	२१,२८४	०.१	१९,१७५	०.१

क्र.सं.	ख.अति सिमान्तीकृत समूह	सङ्ख्या			
		आदिवासी जनजाति	(%)	मातृ भाषा	(%)
१	माभी	८३,७२७	०.३	२४,४२२	०.१
२	सियार	-	०.०	-	०.०

३	ल्होमी (सिडसावा)	१,६१४	०.०	८०८	०.०
४	थुदाम	-	०.०	-	०.०
५	धानुक	२१९,८०८	०.८	-	०.०
६	चेपाङ	६८,३९९	०.३	४८,४७६	०.२
७	सतार/सन्थाल	५१,७३५	०.२	४९,८५८	०.२
८	थामी	२८,६७१	०.१	२३,१५१	०.१
९	भागाङ	३७,४२४	०.१	३३,६५१	०.१
१०	वोटे	१०,३९७	०.०	८,७६६	०.०
११	दनुवार	८४,११५	०.३	४५,८२१	०.२
१२	ब्राम	८,१४०	०.०	१५५	०.०
	जम्मा	५९४,०३०	२.२	२३५,१०८	०.९

क्र.सं.	ग. सीमान्तीकृत समूह	सङ्ख्या			
		आदिवासी जनजाति	(%)	मातृ भाषा	(%)
१	सुनुवार/काँइच	५५,७१२	०.२	३७,८९८	०.१
२	थारु	१,७३७,४७०	६.६	१,५२९,८७५	५.८
३	तामाङ	१,५३९,८३०	५.८	१,३५३,३११	५.१
४	भुजेल	११८,६५०	०.४	२१,७१५	०.१
५	कुमाल	१२१,१९६	०.५	१२,२२२	०.०
६	राजवंशी	११५,२४२	०.४	१२२,२१४	०.५
७	गन्गाई	३६,९८८	०.१	३,६१२	०.०
८	धिमाल	२६,२९८	०.१	१९,३००	०.१
९	भोटे	१३,३९७	०.१	-	०.०
१०	दराई	१६,७८९	०.१	११,६७७	०.०
११	ताजपुरिया	१९,२१३	०.१	१८,८११	०.१

१२	पहरी	१३,६१५	०.१	३,४५८	०.०
१३	तोप्लेगोला	१,५२३	०.०	-	०.०
१४	डोल्पो	४,१०७	०.०	१,६६७	०.०
१५	फ्री	-	०.०	-	०.०
१६	मुगाल	-	०.०	-	०.०
१७	लार्के	-	०.०	-	०.०
१८	ल्होपा	२,६२४	०.०	३,०२९	०.०
१९	दुरा	५,३९४	०.०	२,१५६	०.०
२०	वालुङ	१,२४९	०.०	१,१६९	०.०
	जम्मा	३,८२९,२९७	१४.५	३,१४२,११४	११.९

क्र.सं.	घ. सुविधा वञ्चित समूह	सङ्ख्या			
		आदिवासी जनजाति	(%)	मातृ भाषा	(%)
१	गुरुङ्ग	५२२,६४१	२.०	३२५,६२२	५.४
२	मगर	१,८८७,७३३	७.१	७८८,५३०	१३.१
३	राई	६२०,००४	२.३	१५९,११४	२.६
४	लिम्बु	३८७,३००	१.५	३४३,६०३	५.७
५	छैरोतन	-	०.०	-	०.०
६	ताडबे	-	०.०	-	०.०
७	तीनगाउँले थकाली	-	०.०	-	०.०
८	बाह्रगाउँले	-	०.०	-	०.०
९	मार्फाली थकाली	-	०.०	-	०.०
१०	शेर्पा	११२,९४६	०.४	११४,८३०	१.९
११	याक्खा	२४,३३६	०.१	१९,५५८	०.३
१२	छन्त्याल	११,८१०	०.०	४,२८३	०.१
१३	जिरेल	५,७७४	०.०	४,८२९	०.१
१४	ब्यासी	३,८९५	०.०	४८०	०.०

१५	ह्योल्मी	१०,७५२	०.०	१०१७६	०.२
	जम्मा	३,५८७,१९१	१३.५	१,७७१,०२५	२९.४
सङ्ख्या					
क्र.सं.	ड. उन्नत समूह	सङ्ख्या			
		आदिवासी जनजाति	(%)	मातृ भाषा	(%)
१	नेवार	१,३२१,९३३	५.०	८४६,५५७	१४.१
२	थकाली	१३,२१५	०.०	५,२४२	०.१
	जम्मा	१,३३५,१४८	५.०	८५१,७९९	१४.२
च	अन्य आदिवासी जनजाति समूह	१,२२८	०.०	-	०.०
	जम्मा (क+ख+ग+घ+ङ+च)	९,३६८,१७८	३५.४	६,०१९,२२१	२२.७
सङ्ख्या					
सूचीकृत आ.ज. समूह		सङ्ख्या			
		आदिवासी जनजाति	(%)	मातृ भाषा	(%)
क	लोपोन्मुख समूह	२१,२८४	०.१	१९,१७५	०.१
ख	अति सिमान्तीकृत समूह	५९४,०३०	२.२	२३५,१०८	०.९
ग	सिमान्तीकृत समूह	३,८२९,२९७	१४.५	३,१४२,११४	११.९
घ	सुविधा वञ्चित समूह	३,५८७,१९१	१३.५	१,७७१,०२५	६.७
ङ	उन्नत समूह	१,३३५,१४८	५.०	८५१,७९९	३.२
च	अन्य आ. ज. समूह	१,२२८	०.०	-	०.०
	जम्मा	९,३६८,१७८	३५.४	६,०१९,२२१	२२.७
	कुल जनसङ्ख्या	२६,४९४,५०४	१००.०	२६,४९४,५०४	१००.०

नेपाल सरकारले २०७७ जेठ ५ मा "रानाथारु" लाई आदिवासी जनजातिको सूचीमा सूचीकृत गरेसँगै आदिवासी जनजातिको सङ्ख्या ६० पुगेको छ ।

हिमाली भेगमा भारी ओसार्न चौरीगाईको प्रयोग

आदि । यहाँका मानिसहरू विशेषतः जौ, कोदो, फापर, आलु, मासु एवम् यसबाट तयार गरिने परिकार खाने गर्दछन् ।

पहाडी प्रदेश

यो क्षेत्रमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्म विभिन्न जातजातिका मानिसहरू बस्दछन् । पूर्वी नेपालमा मुख्यतया राई, लिम्बू बस्छन् भने मध्य नेपालमा ब्राह्मण, क्षेत्री, नेवार, मगर, गुरुङ आदि जाति पाइन्छन् । पश्चिममा पनि यिनै जाति जनजातिहरू पाइन्छन् । जात, धर्म अनुसार प्रत्येक समुदायको आआफ्नै भाषा, संस्कृति, रीतिरिवाज रहेको छ । यस प्रदेशमा बसोबास गर्ने मानिसहरूले दौरा, सुरुवाल, कछ्छाड, पटुका, टोपी आदि लगाउने गर्दछन् । यहाँका मानिसहरू मकै, कोदो, दही, दूध, भटमासजस्ता

दाउराको भारी बोक्ने महिलाहरू

खाद्य वस्तु तथा त्यसबाट तयार गरिएका परिकारहरू खाने गर्दछन् । यस प्रदेशका अधिकांश ठाउँमा यातायात पुगे पनि केही स्थानमा बाटोघाटोको कमी, शिक्षा तथा सञ्चारजस्ता आधारभूत आवश्यकताको कमीले गर्दा यहाँको जनजीवन पनि कष्टकर नै रहेको छ ।

तराई प्रदेश

तराईमा सामान ढुवानी गर्न बैलगाडाको प्रयोग

नेपालको दक्षिणमा तराई प्रदेश पर्दछ । यो क्षेत्र समथर भएकोले यातायातको विकास भएको पाइन्छ । उब्जाउशील जमिन भएकाले यहाँको जनजीवन हिमाली र पहाडी जनजीवनभन्दा सहज रहेको छ । यहाँका मानिसहरूको मुख्य पेशा कृषि हो । यहाँ अलि बढी गर्मी हुनेहुँदा यहाँका मानिसहरू धोती, कुर्ता, लुंगी लगाउने गर्दछन् । यस प्रदेशका मानिसहरूले विशेषतः दाल, रोटी, भात, माछा, दही, दूधजस्ता खानेकुरा खाने गरेको पाइन्छ । तराईमा लक्ष्मीपूजा, छठ, सिरूवा पर्व, माघी पर्वहरू धुमधामसँग मनाइन्छ ।

६.१.४ नेपालका विभिन्न जात जातिहरूको संक्षिप्त परिचय

नेपाल एक बहुजाति, बहुभाषी, बहुधार्मिक एवम् बहुसांस्कृतिक मुलुक हो । अतः भाषा, संस्कृति, धर्म र जातिको दृष्टिले नेपाल धनी राष्ट्र हो । अनेकता र विविधता नै यहाँको अनौठो र उल्लेखनीय पक्ष हो । नेपालको यही विविधता संरक्षणको आवश्यकता महसुस गरी नेपाल पर्यटन बोर्ड र नेपाल राष्ट्रिय जातीय सङ्ग्रहालयजस्ता सङ्घ-संस्थाहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलिरहेका छन् ।